

Odsetki cywilnoprawne

Marcin Lemkowski

Oficyna
a Wolters Kluwer business

monografie

Odsetki cywilnoprawne

Marcin Lemkowski

Prawo jest na naszej stronie!

www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze
do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Odsetki cywilnoprawne

Marcin Lemkowski

Oficyna

a Wolters Kluwer business

monografie

Redakcja:
Sławomir Rybałtowski

Wydawca:
Marcin Skrabka

Skład i łamanie:
Łukasz Drzewiecki; JustLuk

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2007

ISBN 978-83-7526-494-4
ISSN 1897-4392

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Wydawnictw Książkowych i Czasopism Prawniczych
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00

Redakcja Książek
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: ksiazki@wolterskluger.pl

www.wolterskluger.pl
Księgarnia internetowa: www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów.....	15	
Wprowadzenie	19	
Rozdział I		
Geneza, pojęcie, prawny reżim, rodzaje i funkcje odsetek cywilnoprawnych		25
1. Geneza odsetek	25	
1.1. Uwagi ogólne	25	
1.2. Odsetki w Starożytności. Prawo rzymskie. Biblia	28	
1.3. Odsetki w Średniowieczu	30	
1.4. Odsetki w czasach nowożytnych	32	
1.5. Odsetki w kodeksie zobowiązań	33	
2. Definicje odsetek	34	
2.1. Piśmiennictwo polskie	34	
2.2. Piśmiennictwo niemieckie	37	
2.3. Orzecznictwo	38	
2.4. Elementy konstrukcyjne odsetek. Próba definicji własnej	38	
3. Uregulowanie odsetek w prawie polskim	47	
3.1. Kodeks cywilny	47	
3.2. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych	51	
3.3. Ustawa o terminach zapłaty w transakcjach handlowych	52	
3.4. Prawo bankowe	52	
3.5. Prawo upadłościowe i naprawcze	53	
3.6. Znaczenie Europejskich Zasad Prawa Kontraktów (<i>Principles of European Contract Law</i>)	54	

4. Odsetki w innych systemach prawnych	55
4.1. Uwagi ogólne.....	55
4.2. Prawo angielskie	56
4.3. Prawo niemieckie.....	58
4.4. Prawo francuskie.....	60
4.5. Prawo islamskie.....	61
5. Rodzaje odsetek ze względu na charakter wierzytelności.....	66
5.1. Odsetki pieniężne. Waluta odsetek.....	66
5.2. Odsetki niepieniężne.....	69
5.3. Odsetki kapitałowe (zwykłe).....	74
5.4. Odsetki za opóźnienie	77
5.5. Odsetki prolongacyjne.....	81
6. Rodzaje odsetek ze względu na źródło powstania obowiązku ich zapłaty	83
6.1. Odsetki wynikające z czynności prawnej (<i>ex contractu</i>)	83
6.2. Odsetki wynikające z ustawy (<i>ex lege</i>)	84
6.3. Odsetki wynikające z orzeczenia sądu lub decyzji innego właściwego organu.....	85
7. Rodzaje odsetek ze względu na sposób oznaczania stopy procentowej	86
7.1. Odsetki ustawowe	86
7.2. Odsetki w wysokości odsetek za zwłokę od zaległości podatkowych.....	89
7.3. Odsetki umowne	90
7.4. Odsetki maksymalne.....	90
8. Funkcje odsetek kapitałowych	92
8.1. Funkcja wynagrodzenia (odpłaty) za udostępnienie kapitału	92
8.2. Funkcja waloryzacyjna.....	92
8.3. Funkcja stymulująca odsetek prolongacyjnych	93
9. Funkcje odsetek za opóźnienie.....	94
9.1. Funkcja gwarancyjna (stymulująca)	94
9.2. Funkcja odszkodowawcza	95
9.3. Funkcja waloryzacyjna	101

Rozdział II

Odsetki kapitałowe (oprocentowanie)	103
10. Stosunek prawny o charakterze kredytowym jako źródło obowiązku zapłaty oprocentowania	103
10.1. Uwagi ogólne.....	103
10.2. Odsetki od pożyczki.....	105
10.3. Odsetki od kredytu	111
10.4. Odsetki w umowie rachunku bankowego	115
10.5. Odsetki od lokat terminowych.....	116
10.6. Odsetki przysługujące z tytułu odroczenia terminu wykonania zobowiązania – kredyt kupiecki, odsetki z art. 212 § 3 k.c. (zniesienie współwłasności)	119
10.7. Odsetki pomiędzy stronami umowy zlecenia, użyczenia i przechowania	126
11. Oprocentowanie jako świadczenie okresowe.....	130
11.1. Podział świadczeń na jednorazowe, okresowe i ciągłe	130
11.2. Swoboda stron w kształtowaniu świadczeń okresowych.....	137
11.3. Odsetki kapitałowe jako świadczenie okresowe	139
12. Oprocentowanie jako świadczenie wzajemne	140
12.1. Uwagi ogólne.....	140
12.2. Wzajemność stosunków prawnych jako podstawowa cecha praw społeczności pierwotnych	141
12.3. Pojęcie umowy wzajemnej w doktrynie i orzecznictwie	143
12.4. Dopuszczalność zawierania umów wzajemnych innych niż umowy nazwane	149
12.5. Dwustronnie zobowiązujący, przysparzający i odpłatny charakter umów wzajemnych.....	153
12.6. Umowy odpłatne a umowy wzajemne.....	158
12.7. Wzajemność umów zawierających obowiązek zapłaty oprocentowania.....	161
12.8. Zastosowanie przepisów o umowach wzajemnych do oprocentowanej pożyczki.....	165
13. Oprocentowanie jako świadczenie główne.....	171
13.1. Świadczenia główne i uboczne. Oprocentowanie jako świadczenie główne.....	171
13.2. Prawa podmiotowe samoistne i niesamoistne (akcesoryjne). Oprocentowanie jako należność uboczna	173
14. Skutki kwalifikacji oprocentowania jako świadczenia głównego	178

14.1. Znaczenie dla wykładni prawa i oświadczeń woli stron	178
14.2. Brak możliwości uznania jednoznacznych klauzul dotyczących oprocentowania za niedozwolone postanowienia umowne (art. 385 ¹ § 1 k.c.)	179
15. Skutki kwalifikacji oprocentowania jako należności ubocznej.....	180
15.1. Odsetki kapitałowe a zabezpieczenie hipoteką i zastawem.....	180
15.2. Zarachowanie zapłaty (art. 451 k.c.).....	188
15.3. Skutki prawne pokwitowania (art. 466 k.c.)	192
15.4. Przelew (art. 509 § 2 k.c.).....	196
16. Termin spełnienia świadczenia i wymagalność roszczenia o odsetki kapitałowe.....	199
16.1. Termin spełnienia świadczenia a dzień wymagalności. Pojęcie wymagalności roszczenia.....	199
16.2. Zasady określania terminu spełnienia świadczenia. Wezwanie do wykonania zobowiązania (art. 455 k.c.).....	205
16.3. Ustawowe terminy płatności odsetek kapitałowych (art. 360 k.c.)	208
16.4. Swoboda stron w kształtowaniu terminu zapłaty odsetek kapitałowych.....	210
16.5. Kapitalizacja oprocentowania jako odnowienie	211
17. Przedawnienie roszczenia o odsetki kapitałowe	217
17.1. Uwagi ogólne.....	217
17.2. Przedawnienie roszczenia o odsetki w kodeksie zobowiązań	218
17.3. Wpływ okresowości roszczenia o odsetki kapitałowe na długość terminu przedawnienia.....	219
17.4. Wpływ akcesoryjności roszczenia o odsetki kapitałowe na jego przedawnienie	224
17.5. Początek przedawnienia roszczenia o odsetki kapitałowe	228

Rozdział III

Odsetki za opóźnienie.....	231
18. Pojęcia opóźnienia i zwłoki. Przestanki opóźnienia. Opóźnienie a odstąpienie od umowy.....	231
18.1. Opóźnienie i zwłoka	231
18.2. Istnienie ważnego zobowiązania.....	235

18.3. Niewykonanie zobowiązania.....	237
18.4. Wymagalność roszczenia głównego (upływ terminu do spełnienia świadczenia).....	240
18.5. Wpływ umownego odstąpienia od umowy na opóźnienie.....	241
18.6. Wpływ ustawowego odstąpienia od umowy na opóźnienie.....	244
19. Względnie wiążący charakter art. 481 k.c.....	246
19.1. Ukształtowanie wysokości odsetek przez strony (art. 481 § 2 k.c.)	246
19.2. Umowne wyłączenie obowiązku zapłaty odsetek z art. 481 § 1 k.c.....	246
20. Wpływ odroczenia wykonania zobowiązania na wymagalność i opóźnienie	253
20.1. Pojęcie i rodzaje odroczenia wykonania zobowiązania	253
20.2. Rozłożenie zasądzonego świadczenia na raty przez sąd na podstawie art. 320 k.p.c.	259
20.3. Odroczenie przez sąd terminu spłaty rat wymagalnych na podstawie art. 212 § 3 <i>in fine</i> k.c.....	264
20.4. Odroczenie udzielone przez sąd na podstawie art. 357 ¹ oraz 358 ¹ § 3 k.c.....	266
21. Początek i kres opóźnienia. Wymagalność roszczeń z niektórych zobowiązań	267
21.1. Zobowiązanie do naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym.....	267
21.2. Roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej niewykonaniem bądź nienależytym wykonaniem zobowiązania.....	274
21.3. Ceny z daty ustalania odszkodowania a początek opóźnienia	276
21.4. Roszczenia zwaloryzowane orzeczeniem sądowym (art. 358 ¹ § 3 k.c.)	281
21.5. Roszczenia z umowy ubezpieczenia	284
21.6. Roszczenia z tytułu zapisu.....	284
21.7. Roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia	286
21.8. Roszczenia o zapłatę kosztów sądowych.....	287
21.9. Roszczenie o zapłatę darowanej sumy pieniężnej	292
21.10. Wygaśnięcie zobowiązania głównego.....	293
21.11. Przedawnienie roszczenia głównego	293

21.12. Opóźnienie a spełnienie świadczenia w obrocie bezgotówkowym	295
22. Odsetki za opóźnienie jako świadczenie okresowe	296
22.1. Uwagi ogólne.....	296
22.2. Poglądy piśmiennictwa na temat okresowości odsetek za opóźnienie.....	296
22.3. Poglądy orzecznictwa na temat okresowości odsetek za opóźnienie.....	298
22.4. Stanowisko własne. Skutki kwalifikacji odsetek za opóźnienie jako świadczenia okresowego.....	300
22.5. Wymagalność roszczenia o odsetki za opóźnienie. Znaczenie wezwania do zapłaty odsetek za opóźnienie.....	304
23. Odsetki za opóźnienie jako świadczenie akcesoryjne. Konsekwencje prawne.	311
24. Przedawnienie roszczenia o odsetki za opóźnienie	314
24.1. Stanowisko orzecznictwa i piśmiennictwa	314
24.2. Stanowisko własne	315
25. Odsetki za opóźnienie a instytucje pokrewne	319
25.1. Odsetki za opóźnienie a kara umowna	319
25.2. Odsetki za opóźnienie a odszkodowanie na zasadach ogólnych (art. 481 § 3 k.c.).....	324

Rozdział IV

Wysokość odsetek i instrumenty ochrony dłużnika

przed nadmiernym obciążeniem świadczeniem odsetkowym	328
26. Sposoby oznaczania stopy procentowej.....	328
26.1. Odsetki ustawowe jako subsydiarny sposób oznaczania stopy procentowej	328
26.2. Oznaczenie stopy procentowej odsetek przez obie strony	329
26.3. Oznaczenie stopy procentowej odsetek przez jedną ze stron	330
26.4. Oznaczenie stopy procentowej przez sądną podstawie art. 212 § 3 k.c.	332
26.5. Oznaczenie stopy procentowej odsetek za opóźnienie na podstawie art. 481 § 2 zdanie drugie k.c.	335
27. Rys historyczny odsetek maksymalnych	338
27.1. Okres międzywojenny.....	338

27.2. Lata 1945–1990	338
27.3. Lata 1990–2006	339
28. Odsetki maksymalne w wybranych ustawodawstwach obcych.....	343
29. Odsetki maksymalne w ujęciu kodeksu cywilnego	345
29.1. Zawężenie ograniczeń maksymalnej wysokości odsetek do odsetek wynikających z czynności prawnej.....	345
29.2. Skutki przekroczenia wysokości odsetek maksymalnych. Stosunek do art. 58 § 3 k.c.	349
29.3. Bezwzględnie wiążący charakter regulacji	353
29.4. Zmiana wysokości odsetek maksymalnych w okresie zobowiązania	354
29.5. Przepisy intertemporalne	357
29.6. Celowość ustanawiania odsetek maksymalnych.....	361
29.7. Propozycje <i>de lege ferenda</i>	367
30. Lichwiarskie odsetki za opóźnienie	368
30.1. Znaczenie przepisów ogólnych o czynnościach prawnych	368
30.2. Kryteria mające znaczenie dla uznania odsetek za opóźnienie za rażąco wygórowane.....	370
30.3. Redukcja lichwiarskich odsetek za opóźnienie	372
31. Zakazy anatocyzmu (art. 482 k.c.) oraz <i>ultra alterum tantum</i>	372
31.1. Istota procentu składanego	372
31.2. Zakaz anatocyzmu w obrocie kredytowym. Pojęcie „zale- głych odsetek”	374
31.3. Wyjątki od zakazu anatocyzmu.....	380
31.4. Anatocyzm a odsetki maksymalne	383
31.5. Propozycje <i>de lege ferenda</i>	384
31.6. Istota zakazu <i>ultra alterum tantum</i>	385
31.7. Skutki braku uregulowania zakazu <i>ultra alterum tantum</i> w kodeksie cywilnym.....	386
32. Odsetki a nadużycie prawa	386

Rozdział V

Odsetki jako narzędzie zwalczania opóźnień w płatnościach.....	389
33. Uwagi wprowadzające	389
33.1. Upowszechnienie kredytu kupieckiego jako formy kredytowania działalności przedsiębiorstwa.....	389
33.2. Potrzeba regulacji prawnej problematyki opóźnień w płatnościach na poziomie krajowym i wspólnotowym	392

34. Polskie ustawodawstwo przeciwdziałające zatorom płatniczym.....	393
34.1. Kodeks zobowiązań	393
34.2. Kodeks cywilny.....	394
34.3. Ustawa o terminach zapłaty w obrocie gospodarczym.....	394
34.4. Ustawa o terminach zapłaty w transakcjach handlowych.....	395
35. Odsetki prolongacyjne	396
35.1. Uwagi ogólne.....	396
35.2. Znaczenie wezwania do zapłaty.....	397
35.3. Termin zapłaty.....	398
35.4. Dopuszczalność żądania odsetek za opóźnienie od odsetek prolongacyjnych.....	400
35.5. Przedawnienie roszczenia	401
36. Odsetki za opóźnienie w wysokości odsetek od zaległości podatkowych.....	401
36.1. Relacja art. 7 ustawy do art. 481 k.c.	401
36.2. Charakter prawny odsetek z art. 7 ustawy	403
37. Pozostałe wybrane zagadnienia związane z ustawą o terminach zapłaty w transakcjach handlowych.....	403
37.1. Zwolnienie od kosztów sądowych i inne odrębności pro- ceduralne	403
37.2. Stosowanie ustawy do sprzedaży na raty.....	408
37.3. Stosowanie ustawy do sprzedaży z zastrzeżeniem prawa własności.....	409
37.4. Stosowanie ustawy w wypadku nowacji zobowiązania pieniężnego.....	410
37.5. Dopuszczalność zrzeczenia się roszczenia o odsetki	411
37.6. Zbywalność roszczenia o odsetki.....	413
37.7. Propozycje <i>de lege ferenda</i>	414

Rozdział VI

Zagadnienia proceduralne związane z obowiązkiem świadczenia odsetek.

Odsetki w prawie upadłościowym i naprawczym	416
38. Odsetki w kodeksie postępowania cywilnego	416
38.1. Odsetki a wartość przedmiotu sporu (art. 20 k.p.c.) i wartość przedmiotu zaskarżenia (art. 368 § 2 i 398 ² § 1 k.p.c.)	416
38.2. Dochodzenie odsetek niewymagalnych (art. 190 k.p.c.)	419
38.3. Odsetki a zasada koncentracji orzekania z art. 618 k.p.c.	422

38.4. Oprocentowanie sumy złożonej na rachunek depozytowy sądu w postępowaniu zabezpieczającym (art. 752 § 2 k.p.c.)	424
38.5. Odsetki w podziale sumy uzyskanej z egzekucji (art. 1024–1026 k.p.c.)	427
39. Odsetki w prawie upadłościowym i naprawczym	428
39.1. Ograniczenie zaspokojenia z masy upadłości odsetek od wierzytelności upadłego (art. 92 p.u.n.).....	428
39.2. Dyskonto długu niewymagalnego.....	433
39.3. Odsetki niezabezpieczone rzeczowo w podziale funduszków masy upadłości (art. 342 p.u.n.).....	434
39.4. Zaspokojenie odsetek zabezpieczonych rzeczowo	437
39.5. Odsetki objęte układem zawartym w postępowaniu upadłościowym.....	438
39.6. Odsetki w postępowaniu naprawczym	441
Wnioski końcowe	446
Literatura.....	454
Zestawienie orzecznictwa	469

Wykaz skrótów

Źródła prawa

- BGB** – kodeks cywilny niemiecki z 1896 r.
- HGB** – niemiecki kodeks handlowy z 1897 r.
- k.c.** – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- k.c.fr.** – kodeks cywilny francuski z 1804 r.
- Konstytucja** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, sprost. Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319)
- k.p.c.** – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
- k.r.o.** – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59 z późn. zm.)
- k.s.h.** – ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz. U. Nr 94, poz. 1037 z późn. zm.)
- k.z.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz. U. Nr 82, poz. 599)
- p.u.n.** – ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. Nr 60, poz. 535 z późn. zm.)
- u.k.w.h.** – ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz. U. z 2000 r. Nr 124, poz. 1361 z późn. zm.)
- u.t.z.t.h.** – ustawa z dnia 12 czerwca 2003 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych (Dz. U. Nr 139, poz. 1323 z późn. zm.)
- ZPO** – niemiecki kodeks postępowania cywilnego z 1877 r.

Organy orzekające

GKA – Główna Komisja Arbitrażowa
NSA – Naczelny Sąd Administracyjny
OKA – Okręgowa Komisja Arbitrażowa
SA – Sąd Apelacyjny
SN – Sąd Najwyższy
TK – Trybunał Konstytucyjny

Czasopisma

Gd. St. Praw. – Gdańskie Studia Prawnicze
KPP – Kwartalnik Prawa Prywatnego
M. Praw. – Monitor Prawniczy
NP – Nowe Prawo
OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB – Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego (wybór z lat międzywojennych)
OSNC – Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego – Izba Cywilna
OSNKW – Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa
OSP*i*KA – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
PiP – Państwo i Prawo
PPC – Polski Proces Cywilny
PPH – Przegląd Prawa Handlowego
Prok. i Pr. – Prokuratura i Prawo
Pr. Bank. – Prawo Bankowe
Pr. Spółek – Prawo Spółek
PUG – Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
Rej. – Rejent
RGZ – *Entscheidungen des Reichsgerichts*
RPEiS – Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczposp. – Rzeczpospolita
St. Praw. – Studia Prawnicze
St. Praw.-Ek. – Studia Prawno-Ekonomiczne
TPP – Transformacje Prawa Prywatnego

Pozostałe skróty

art. – artykuł

Dz. U. – Dziennik Ustaw

Dz. Urz. WE – Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich

j.g.u. – jednostki gospodarki uspołecznionej

jw. – jak wyżej

orz. – orzeczenie

PECL – *Principles of European Contract Law*

post. – postanowienie

T./t. – tom

uchw. – uchwała

wyr. – wyrok

z. – zeszyt

Wprowadzenie

Jedną z najważniejszych instytucji prawa zobowiązań jest świadczenie, rozumiane jako zachowanie dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesom wierzyciela. W nauce prawa wyróżnia się świadczenia różnego rodzaju, w zależności od przedmiotu (pieniężne i niepieniężne), sposobu spełniania oraz czynnika czasu (jednorazowe, okresowe i ciągłe), znaczenia z punktu widzenia stopnia zaspokojenia wierzyciela (świadczenia częściowe i zupełne) oraz wiele innych. Niektóre ze świadczeń z łatwością poddają się tym podziałom, przy innych napotykaemy w tym zakresie istotne problemy prawne, niejasności i wątpliwości. Takim właśnie świadczeniem – pod wieloma względami trudnym do zakwalifikowania – są odsetki.

Występowania w obrocie zobowiązań zawierających obowiązek zapłaty odsetek dowodzić nie trzeba. Wystarczy wskazać, że niemal każdy pozew o zapłatę, obok roszczenia głównego, zawiera jednocześnie żądanie zasądzenia ustawowych odsetek za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego (art. 481 § 1 k.c.). Drugą sferą, w której niezwykle często spotykamy się ze świadczeniem odsetkowym, jest szeroko rozumiany obrót kredytowy – odsetki są podstawowym instrumentem prawnym wykorzystywanym przy zawieraniu tego rodzaju transakcji dla wynagrodzenia interesu wierzyciela oddającego swój kapitał dłużnikowi. Te dwa przykłady dowodzą, że omawiane świadczenie nadzwyczaj często występuje w obrocie cywilnoprawnym, ale także sygnalizują, że pod pojęciem odsetek kryją się świadczenia o bardzo różnej funkcji, które zatem muszą cechować się zdecydowanie odmiennym charakterem prawnym.

Powszechność występowania w obrocie obowiązku zapłaty odsetek nie oznacza bynajmniej, że z funkcjonowaniem tego świadczenia nie wiąże się istnienie szeregu problemów prawnych. Przeciwnie, wątpliwości rodzi się na

tym polu bardzo wiele, co więcej – niektóre z nich mają wręcz podstawowe znaczenie. I tak, nie zostały dotąd jednoznacznie rozstrzygnięte zagadnienia konsekwencji kwalifikacji odsetek jako świadczenia akcesoryjnego, wątpliwości budzą też okresowość i trwałość zobowiązania zawierającego obowiązek zapłaty odsetek, dopuszczalność kształtowania wysokości odsetek przez jedną ze stron umowy, problematyka lichwy, anatocyzmu, wymagalności roszczenia o odsetki i jego przedawnienia oraz wiele innych. Celem opracowania będzie więc wyjaśnienie tych problemów przy uwzględnieniu dotychczasowego dorobku literatury i orzecznictwa oraz przedstawienie spójnego i uporządkowanego zespołu norm prawnych regulujących świadczenie odsetek.

Jakkolwiek w nauce i judykaturze problematyka odsetek podejmowana jest stosunkowo często, o czym świadczą nader liczne orzeczenia Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych oraz wiele wypowiedzi w formie artykułów i glos, to jednak celowe jest podejmowanie dalszych badań i stworzenie monograficznego opracowania dotyczącego odsetek cywilnoprawnych, i to co najmniej z kilku względów.

Przede wszystkim, mimo znacznej liczby wypowiedzi, częstokroć są one powierzchowne z tego względu, że dla rozstrzygnięcia stawianych sobie przez autorów czy pojawiających się na wokandzie sądowej problemów, szersze i głębsze spojrzenie na omawiane zagadnienie nie jest konieczne. Otwarte pozostaje zatem w dalszym ciągu pole do badań bardziej wnikliwych, ujmujących zagadnienie nie tylko od strony praktycznej, ale także teoretycznej.

Analiza charakteru prawnego świadczenia odsetkowego stwarza możliwość przedstawienia propozycji interpretacyjnych dotyczących wielu instytucji prawa cywilnego. Dotyczy to w szczególności zagadnień materialnoprawnych, takich jak wymagalność roszczeń pieniężnych, okresowość i akcesoryjność świadczeń, zarachowanie zapłaty, skutki przelewu w zakresie należności ubocznych, ogólne zasady odpowiedzialności kontraktowej, nadużycie prawa, a nadto niektórych kwestii proceduralnych (np. wartość przedmiotu sporu, skutki rozłożenia świadczenia pieniężnego na raty na podstawie art. 320 k.p.c.).

Nie sposób także pominąć istotnego znaczenia, jakie będzie miało stworzenie monograficznego opracowania dotyczącego odsetek cywilnoprawnych dla praktyków, w tym zwłaszcza dla sędziów. Jak dotąd w powojennej literaturze żaden z autorów nie podjął się tego zadania. W okresie międzywojennym (1938 rok) w poznańskim ośrodku akademickim powstały dwa opracowania o tym samym tytule – *Odsetki w kodeksie zobowiązań* autorstwa J. Noculaka oraz T. Rogowskiego. Z kolei w 1970 roku – również dzięki poznańskiej nauce

prawa – L. Stecki opublikował nadzwyczaj często cytowane dzieło *Opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych*, w którym jeden rozdział w całości poświęcił odsetkom za opóźnienie. Tradycja wymaga zatem, aby to właśnie w Wielkopolsce kontynuowano prace nad tą częścią prawa zobowiązań. Dla porównania, w Niemczech problematyka prawa odsetkowego (*Zinsrecht*) podejmowana jest w kilkunastu monografiach, ujmujących zagadnienie także w aspekcie prawnoporównawczym, co jeszcze bardziej zobowiązuje do zbadania wskazanego problemu w rodzimej nauce.

Wreszcie, odsetki cywilnoprawne stają się instrumentem wykorzystywanym przez prawodawcę wspólnotowego w celu zwalczania negatywnego zjawiska gospodarczego, jakim są opóźnienia w płatnościach, powodujące zatory płatnicze i w konsekwencji upadłość wielu przedsiębiorców. Wobec członkostwa Polski w strukturach europejskich, na barki polskiej nauki prawa spada także ciężar udziału w tworzeniu europejskiego prawa wspólnotowego, a już z pewnością obowiązek włączenia się do dyskusji nad nim. Niniejsza praca byłaby zatem niepełna, gdyby zagadnienie to nie zostało głębiej przeanalizowane. Zainteresowanie wspólnotowego ustawodawcy odsetkami cywilnoprawnymi jeszcze bardziej utwierdza zatem w konieczności wyboru tego, a nie innego problemu jako przedmiotu badań.

Jak wskazuje tytuł pracy, uwaga skoncentrowana będzie wyłącznie na odsetkach cywilnoprawnych. Nie będzie więc podejmowana problematyka odsetek należnych na podstawie przepisów o charakterze publicznoprawnym, w tym zwłaszcza odsetek od zaległości podatkowych.

Wobec mnogości postaci odsetek cywilnoprawnych oraz ograniczonych ram monograficznego opracowania, konieczny stał się wybór jako przedmiotu badań poszczególnych uregulowań dotyczących odsetek. Autor żywi przekonanie, że Czytelnik podzieli argumenty za takimi a nie innymi ramami przedmiotu opracowania, przyjętymi w pracy.

Poza zakresem zainteresowania pozostaną odsetki istniejące w przepisach prawa handlowego, jednak nie z uwagi na brak cywilnoprawnego charakteru (gdyż wobec powszechnie aprobowanego twierdzenia o jedności prawa cywilnego założenie takie nie dałoby się obronić), ale w celu zawężenia przedmiotu badań. Odsetki te mają bowiem bardzo specyficzny charakter, wiążący się ściśle z naturą spółek handlowych. Objęcie ich badaniem wymagałoby koniecznie zagłębienia się w wiele instytucji istniejących w kodeksie spółek handlowych, a to z kolei powodowałoby wydatne zwiększenie objętości niniejszej pracy.

Z konieczności poza zakresem badań muszą pozostać także niektóre instytucje jedynie pośrednio wiążące się z obowiązkiem świadczenia odsetek. Ponieważ przedmiotem moich analiz uczyniłem zarówno odsetki kapitałowe, jak i odsetki za opóźnienie, aby opracowanie niniejsze nie było na zbyt obszerne, pewne zagadnienia są jedynie zasygnalizowane i wymagają odrębnego opracowania (dotyczy to w szczególności aspektów proceduralnych związanych ze świadczeniem odsetek). Alternatywą było bowiem zawężenie przedmiotu badań albo do odsetek kapitałowych, albo za opóźnienie, jednak posunięcie takie z wielu względów byłoby nieudane. Przede wszystkim praca byłaby wówczas uboższa o spostrzeżenia porównujące oba rodzaje odsetek, a tym samym o tezę główną, zgodnie z którą świadczenia te cechuje wiele różnic w ich charakterze prawnym. Również praktyczne znaczenie opracowania byłoby w takim wypadku daleko mniejsze.

Biorąc pod uwagę specyfikę tematu, za najbardziej uzasadnione uznałem przyjęcie następującego układu opracowania.

Rozważania wstępne poświęcone będą genezie i pojęciu odsetek, rodzajom i funkcjom tego świadczenia oraz źródłom prawa i będą miały w większości charakter porządkujący, ogólnie wprowadzający w problematykę. Przedstawione zostaną definicje odsetek wypracowane w piśmiennictwie, rodzaje tego świadczenia ze względu na rodzaj wierzytelności oraz źródło powstania. W tej części umieszczono także zwięzłe omówienie źródeł prawa zobowiązań odnoszących się do odsetek.

Kolejne dwie części będą dotyczyły odsetek kapitałowych (zwykłych) oraz odsetek za opóźnienie. Pomiędzy odsetkami tymi istnieje tak wiele różnic, że łączne ich charakteryzowanie byłoby mocno utrudnione i znacznie obniżałoby przejrzystość całej wypowiedzi.

Następny rozdział zaprezentuje kwestie dotyczące wysokości odsetek oraz instrumenty służące ochronie dłużnika przed nadmiernym obciążeniem świadczeniem odsetkowym. W tym zakresie nie widać przeszkód do tego, aby łącznie omówić odsetki za opóźnienie oraz odsetki zwykłe.

W sposób całkowicie odrębny przedstawione zostaną rozważania na temat odsetek jako narzędzia zwalczania opóźnień w płatnościach. Wyłączenie z nurtu głównego wywodu tego zagadnienia do osobnego rozdziału wynika ze znacznej niestabilności rozwiązań legislacyjnych, co z kolei jest następstwem faktu niespełnienia oczekiwań ustawodawcy co do efektywności proponowanych mechanizmów. W razie uchylecia czy zmiany regulacji dotyczącej terminów zapłaty w transakcjach handlowych, łatwiej będzie oddzielić uwagi

odnoszące się do tego tematu od pozostałych, ujmujących problem odsetek jedynie pod kątem przepisów kodeksowych.

Ostatnia część będzie natomiast dotyczyła zagadnień procesowych związanych ze świadczeniem odsetek, w szczególności takich jak wartość przedmiotu sporu, dochodzenie odsetek przyszłych, a także pewnych odrębności, charakteryzujących obowiązek płacenia odsetek w postępowaniu egzekucyjnym, upadłościowym i naprawczym.

Metoda badań, przyjęta w niniejszej pracy jako podstawowa, to metoda dogmatyczno-prawna. Tym niemniej, w zakresie, w jakim może to być pomocne dla rozstrzygnięcia niektórych wątpliwości interpretacyjnych czy też interesujące jako przedstawiające alternatywne rozwiązania ustawowe, wykorzystana zostanie także metoda prawno-porównawcza. Zaznaczyć należy jednak, że praca niniejsza nie ma charakteru komparatystycznego, a uwagi te będą miały charakter wyłącznie uzupełniający główny tok rozważań. Do analizy problematyki odsetek jako narzędzia zwalczania opóźnień w płatnościach zostaną wykorzystane wyniki badań o charakterze statystycznym, przeprowadzone przez innych autorów, a dotyczące zatorów płatniczych. Pozwoli to częstokroć na ocenę skuteczności obowiązujących regulacji prawnych, a także sformułowanie postulatów *de lege ferenda*.

Stan prawny, literaturę i orzecznictwo uwzględniono na dzień 1 marca 2007 roku.